

“SHE’RIY MATNDA GUL OBRAZINING LINGVOPOETIK TALQINI VA KONNOTATIV MA’NOLAR TIZIMI”

Xolmurodova Mohinur Quvondiq qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqola o‘zbek she‘riyatidagi “gul” leksemasi va u bilan bog‘liq fitonimlarning lingvopoetik xususiyatlarini tahlil qiladi. Tadqiqotning maqsadi — gul nomlarining poetik matndagi denotativ va konnotativ ma‘no qatlamlarini yoritish hamda ularning badiiy semantikani shakllantirishdagi funksional rolini aniqlashdir. Ishda tahliliy-qiyosiy metodlar asosida gul obrazining falsafiy-estetik va ramziy konnotatsiyalari badiiy matnlar misolida tadqiq etilgan. Olingan natijalar o‘zbek poetikasi nazariyasini ilmiy-nazariy qarashlar bilan boyitishga xizmat qiladi

Kalit so‘zlar: lingvopoetika, fitonim, konnotatsiya, denotatsiya, poetik matn, obraz, semantika, badiiy diskurs, lirik timsol.

Annotation: This article analyzes the linguopoetic features of the lexeme flower and associated phytonyms in Uzbek poetry. The research aims to identify the denotative and connotative semantic layers of flower names within poetic texts and determine their functional role in shaping artistic semantics. Through analytical and comparative methods, the study explores the philosophical, aesthetic, and symbolic connotations of the flower image in literary works. The findings contribute to enriching theoretical perspectives in the field of Uzbek poetics.

Keywords: linguopoetics, phytonym, connotation, denotation, poetic text, artistic discourse, lyrical symbol.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу лингвопоэтических особенностей лексемы «гуль» (цветок) и связанных с ней фитонимов в узбекской поэзии. Цель исследования заключается в выявлении денотативных и коннотативных пластов значений названий цветов в поэтическом тексте, а также в определении их функциональной роли в формировании художественной семантики. На основе аналитико-сравнительных методов в работе исследуются философско-эстетические и символические коннотации образа цветка в художественных текстах. Полученные результаты способствуют обогащению теоретических взглядов в области узбекской поэтики.

Ключевые слова: лингвопоэтика, фитоним, коннотация, денотация, поэтический текст, художественный дискурс, лирический символ.

Kirish

O'zbek adabiy tilida fitonimlar, xususan, "gul" leksemasi badiiy obrazlar tizimining fundamental tarkibiy qismidir. Mazkur birlik shunchaki botanik atama bo'lmay, balki sevgi, ilohiy go'zallik hamda hayotning o'tkinchilik falsafasini mujassam etgan universal lirik timsoldir [1]. Lingvopoetik tahlil jarayonida leksemaning obyektiv (denotativ) hamda subyektiv-ramziy (konnotativ) ma'no qatlamlari matnning estetik ta'sirchanligini ta'minlovchi hal qiluvchi omil hisoblanadi [2].

Asosiy qism : Gul obrazining lingvopoetik va konnotativ tahlili

O'zbek she'riyatida fitonimlar, xususan, "gul" leksemasi badiiy obrazlar tizimining fundamental asosi hisoblanadi. Ushbu leksemaning denotative ya'ni biologik ma'nosi she'riy diskursda konnotativ ya'ni ramziy qatlamlar bilan boyib, matnning estetik ta'sirchanligini ta'minlaydi.

Mumtoz she'riyatda ishqiy-metaforik yondashuv Alisher Navoiy ijodida misolida tahlil qilsak:

Gul uzori lola yanglig' dog'u, lolu dog'i g'am,
Xat tekach, bo'ldi musalsal, so'ngra to'kdi ko'z yoshim.
Aytur o'lsa, la'li nozing, jon berur ko'nglum anga,
Chunki ul so'zlik duri g'aflatda qoldi, hushim.

“ Gul uzori lola yanglig' dog'u, lolu dog'i g'am,” [3]

Baytning birinchi misrasidagi “Gul uzori” (gul yuzi) birikmasida “gul” leksemasi ma'shuqaning yuziga nisbatan qo'llanilgan metafora hisoblanadi. Navoiy poetikasida gul shunchaki o'simlik emas, balki mukammallik, hayotbaxshlik va ilohiy nur ramzidir. Lingvistik jihatdan talil qiladigan bo'lsak : bu yerda “gul” so'zi o'zining denotativ ma'nosidan uzoqlashib, “go'zallik” tushunchasining etaloniga aylangan. Badiiy funksiyasini aytadigan bo'lsak : “Gul uzor” birikmasi orqali shoir o'quvchining tasavvurida yorning nafaqat tashqi ko'rinishini, balki uning nafosati va atrofga taratuvchi ma'naviy tarovatini ham gavdalantiradi.

Misradagi ikkinchi muhim fitonim “lola” bo'lib, u “lola yanglig' dog'” tashbehi orqali namoyon bo'ladi. Mumtoz adabiyotda lola o'zining qizil rangi va markazidagi qora dog'i bilan oshiq qalbining timsoli sanaladi. Navoiy bu o'rinda fitonimning biologik xususiyatidan mahorat bilan foydalanadi. Lolaning tashqi alvonligi – ishq o'ti, ichki dog'i esa – ayriliq va hasrat belgisidir. Falsafiy bog'liqlik: “Gul” yor va “Lola” oshiq fitonimlarining bir misrada kelishi tasodifiy emas. Gulning ochilishi yorning namoyon bo'lishi lola ko'nglida dog' paydo bo'lishiga oshiqning azoblanishiga sabab bo'ladi. Bu esa tabiat hodisalari orqali insoniy munosabatlarning psixologik parallelizm usulida berilishidir. Fitonim obrazlarning mantiqiy

davomi sifatida “xat” va “musalsal”– ko’rish mumkin .Ikkinchi misradagi “xat” yuzdagi mayin tuklar obrazi ham bilvosita fitonimik xarakterga ega, chunki u mumtoz she’riyatda ko‘pincha “sabza” yashillik, maysa tushunchasi bilan bog‘lanadi. Yor yuzidagi “xat”ning paydo bo‘lishi go‘yo gulzorga sabza oralashi kabi tasvirlanadi. Bu o‘zgarish oshiqning g‘amini yanada orttirib, uning ko‘z yoshlarini zanjirdek musalsal quyilishiga olib keladi.

Xotira va nostalgiya kodi Erkin Vohidov she’riyatida fitonimlar -gul, lola, chuchmoma xotira memuar vazifasini bajaradi. Shoirning Hamid Olimjonga bag‘ishlab yozilgan “Shoirni eslab” [4] she’ridagi:

Yana bahor keldi gul vodiylarga,
Yana sarin yellar to‘zg‘itdi sochim.
Sen qarshi olgandek bahorni har gal,
Ko‘klam quyoshiga bag‘rimni ochdim.
Gul bargin ochganda bastakor bulbul,
Gul shohin chertganda aylab oltin soz,
Bulbul zavqi bilan oshufta ko‘ngil
Tong chog‘i kitobing varaqlar, ustoz!
Bog‘da gul-lolalar she’ring nafasini
Dimoqqa urganda seni esladim.
Tog‘da shalolalar ilhomining sasin
Quloqqa urganda seni esladim.
Chuchmoma izlagan qizlar sochiga
Bargak ulaganda esladim seni.
Kumush marjon taqib zar og‘ochiga
O‘rik gullaganda esladim seni...

Yana bahor keldi gul vodiylarga,
Yana sarin yellar to‘zg‘itdi sochim.
Bahor bilan sen ham kelasani har gal,
Men peshvoz chiqaman yozib qulochim . Quyidagi misralarni tahlilga tortadigan bo‘lsak:
"Bog‘da gul-lolalar she’ring nafasini
Dimoqqa urganda seni esladim"

misralarida fitonimlar “**xotira kodi**” sifatida namoyon bo‘ladi [5]. Misrada gul va lola fitonimlari Hamid Olimjon she’riyatiga xos bo‘lgan hayotbaxshlik va “bahor kuychisi” konsepsiyasini qayta tiriltiradi. Bu yerda fitonimlar sinesteziya --sezgilarning birlashishi hodisasini hosil qilgan. Gulning hidi dimoqqa urishi — shoir she’riyatining mazmuni nafasi bilan assotsiatsiyalanmoqda. Gul va lola bu yerda o‘tmishdagi shoirning siymosini bugungi

kunga olib keluvchi semantik marker bo'lib xizmat qiladi. Tabiatning uyg'onishi ijodkorning ma'nan barhayotligiga ishora qiladi.

“Kumush marjon taqib zar og'ochiga,

O'rik gullaganda esladim seni” jumlasida she'rning eng ta'sirli fitonimik obrazlaridan biridir.

O'rik guli — bahorning ilk darakchisi sifatida vaqtning o'tishini, fasllar almashinuvini bildiradi. Biroq bu yerda u shunchaki vaqt ko'rsatkichi emas, balki “to'xtab qolgan lahza” xotirasidir. “Kumush marjon” va “zar og'ochi” birikmalari orqali o'rik gulining estetik qimmatini oshirilgan. Har gal o'rik gullaganda, xotira avtomatik tarzda o'tmishga qaytadi.

“Chuchmoma izlagan qizlar sochiga

Bargak ulaganda esladim seni” misrasidagi chuchmoma va bargak fitonimlari she'rga milliy kolorit va samimiylilik bag'ishlaydi. Chuchmoma — bolalik va beguborlik timsoli. Qizlarning chuchmomadan bargak taqinchoq, bezak yasashi – xalqchil an'analar orqali ustoz shoirning xalq ichidagi o'rniga ishora qiladi. Ushbu o'simlik nomlari orqali Erkin Vohidov xotirani mavhumlikdan aniqlikka, ya'ni hayotiy manzaralarga ko'chiradi. Fitonim bu yerda xotirani arxivdan chiqaruvchi “kalit” bo'lib kelmoqda.

Ijtimoiy-emosional ramziylik Muhammad Yusuf she'riyatida fitonimlar an'anaviy qoliplardan chiqib, ijtimoiy dard va milliy o'zlikni ifodalashga xizmat qiladi.

BIZ BAXTLI BO'LAMIZ

Rayhon hidlaringni

Yo'llaringga sep,

Kut meni,

Har oqshom,

Ko'kka oy chiqqan.

Faqat,

Yig'lamagin,

Gunohim ne deb,

Aybing

Onang seni

Chiroyli tuqqan.

Parchadagi qatorlarni tahlil qiladigan bo'lsak :

“Rayhon hidlaringni Yo'llaringga sep...”[6]

“Biz baxtli bo'lamiz” she'ridagi:

“Rayhon hidlaringni

Yo'llaringga sep...” misralarida “rayhon” fitonimi markaziy metaforik vazifani bajaradi. Rayhon o'zbek xonadonlari uchun nafaqat o'simlik, balki ibo, hayo va sadoqat timsolidir. Shoir bu fitonimni “yo'llarga sepish” orqali ma'shuqaning o'z pokiza muhabbatini oshiqqa baxshida

etishini, uning yo'lini xayrli va tarovatli qilishini ifodalagan. Bu yerda rayhon — sog'inch kodi. Uning hidi lirik qahramon uchun ma'naviy madad va uchrashuv umidini moddiylashtiruvchi vositadir. Rayhon orqali "ayol go'zalligi" va "milliy tarbiya" tushunchalari sintez qilinadi. "Gul"dan "Paxta"ga Muhammad Yusuf she'riyatida fitonimlarning an'anaviy estetik vazifasi ijtimoiy reallik bilan almashadi. Paxta – Mehnat va Qismat ramzi: Agar mumtoz she'riyatda "paxta" oshiqning tanasidagi dog' yoki dog' ustiga qo'yilgan malham sifatida kelgan bo'lsa, Muhammad Yusufda u ijtimoiy dard kodi hisoblanadi. Shoir ijodida "paxta" — o'zbek xalqining peshona teri, og'ir mehnati va milliy fojialari paxta yakkahokimligi davri aks etgan lingvistik ramzdir. Shoir "gul" deganda ko'pincha qir-adirlarda ochilgan lolaqizg'aldoqlarni, ya'ni erkinlik va tabiatni nazarda tutadi. Bu esa fitonimlarning saroy adabiyoti bezagidan xalqchil dard ifodachisiga aylanganidan dalolat beradi. Yantoq: Bu fitonim shoir ijodida qiyinchiliklarga chidamli, qadoq qo'lli xalq vakilining ramziy qiyofasi sifatida gavdalanadi. Fitonimlarning bunday qo'llanilishi zamonaviy she'riyatda o'simlik dunyosining shunchaki vizual obraz emas, balki siyosiy-ijtimoiy metaforaga aylanayotganini ko'rsatadi.

Xulosa

O'zbek she'riyatida gul va boshqa fitonimlar lola, rayhon, chuchmoma shunchaki o'simlik nomi emas, balki chuqur konnotativ va kognitiv yuklamaga ega bo'lgan estetik fenomenlardir. Tahlillar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Alisher Navoiy ijodida gul va lola obrazlari inson ruhiyati bilan psixologik parallelizm hosil qilib, mutloq go'zallik va irfoniy dardning badiiy kodi vazifasini o'taydi.

Erkin Vohidov poetikasida fitonimlar o'rik guli, chuchmoma muayyan shaxs yoki davrni yodga soluvchi "memuar funksiyasi"ni bajaradi. Ular vaqt o'tishi va insoniy sog'inchning uzviyligini ifodalovchi lisoniy vositadir.

Muhammad Yusuf she'riyatida fitonimlar an'anaviy qoliplardan chiqib, ijtimoiy-siyosiy konnotatsiya kasb etdi. "Rayhon" milliy poklik, "paxta" esa xalqning og'ir qismati va mehnatsevarlik tabiatini ifodalovchi ramzga aylandi.

Umumiy xulosa shuki, o'zbek she'riyatida fitonimlarning qo'llanilishi tildagi lug'aviy birliklarning badiiy matn talabi bilan qayta semantizatsiyalashuvi jarayonidir. Bu jarayon o'simlik nomlarini shunchaki atama darajasidan milliy-madaniy kod darajasiga ko'taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2004.
2. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
3. Navoiy A. G'aroyib us-sig'ar. – Toshkent: Fan, 1990.
4. Vohidov E. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2000.
5. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2011. Cyberleninka.ru
6. Yusuf M. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 2007. Natlib.uz